

Aprenent 'entre' dues cultures: hibridació cultural de la infància bilingüe a Sidney

Cristina Wulfhorst*

Resum

Aquest article recull algunes experiències sobre l'ús dels mitjans de comunicació a l'escola bilingüe de Sydney, i sobre les possibilitats d'hibridació dels nens i professors que viuen entre dues cultures, la brasilera i l'australiana. El creixement en l'última dècada de la comunitat brasilera en aquesta ciutat australiana és sobrepasat per l'avenç tecnològic dels mitjans de comunicació, que ha permès experiències inesperades en les migracions històriques, especialment pel que fa al contacte amb el país d'origen i de destí. L'ús dels mitjans de comunicació en les escoles busca relacionar les dues realitats culturals, integrant múltiples sentiments de pertinença i reconfiguració d'identitats, com a nova estratègia en els processos d'integració, combatent la clàssica noció moderna de pertinença a un estat-nació i una identitat cultural. A partir d'Internet i dels mitjans de comunicació alternatius produïts per associacions culturals, les diàspores tenen noves eines per actualitzar-se i reelaborar sentiments de pertinença.

Paraules clau

immigració, comunicació intercultural, identitats culturals, hibridació, mitjans de comunicació

Recepció de l'original: 14 de novembre de 2008

Acceptació de l'article: 24 de novembre de 2008

Si la infància viu en un medi on el bilingüisme i el multiculturalisme és valorat, no té cap problema en sentir que pertany a dos llocs. Però si l'escola on va, el multiculturalisme es limita a ser un lloc de benvinguda aquesta infància percep immediatament que ha d'abandonar la llengua i la identitat d'origen, perquè allà dins les regles del joc són unes altres. La infància ho sap això, no cal dir-ho.

Ana, coordinadora de l'ABCD

Començo aquest article¹ amb el testimoni d'una de les coordinadores de l'Associació Brasileira per al Desenvolupament de la Infància Bilingüe (ABCD)², per tal de visualitzar la complexitat i la rellevància de l'activitat educativa en una societat marcada per les polítiques multiculturals. Vivim el cosmopolitisme a diari en un món interconnectat per la tecnologia del transport i la comunicació sentint-nos *ciutadans del món* encara que estem aprenent a com fer front amb la diversitat cultural en l'àmbit fami-

(*) Becària de doctorat a la University of Western Sydney. Llicenciada en Psicologia per l'UNISINOS (Brasil) i especialista en Comunicació Intercultural i Cooperació per la Universitat de Ciències Aplicades de Múnic. Treballa com assistent de recerca en el projecte *Interculturalidad, inmigración y comunicación: buenas prácticas para la integración sociocultural de los inmigrantes*, a la Universitat Autònoma de Barcelona. Adreça electrònica: criswulf@yahoo.com.br

(1) El present article forma part de la tesi de doctorat que l'autora està realitzant al Centre for Cultural Reserch de la University of Western Sydney.

(2) L'ABCD, amb seu a Sydney, té com a objectiu ajudar a les famílies brasiler-australianes a enfrontar-se als reptes de l'educació bilingüe i està vinculada al Departament d'Educació de l'estat de New South Wales dins del programa de llengües comunitàries. Les classes s'imparteixen dues vegades per setmana a les aules de quatre escoles públiques de diferents barris de la ciutat i tenen un caire extra-escolar. L'ABCD va començar la seva activitat per iniciativa d'un grup de pares brasilers i d'una periodista que van veure la necessitat d'un espai en el que els seus fills poguessin viure la cultura brasilera i relacionar-la amb l'australiana. La major part dels alumnes són nascuts a Austràlia de pare o mare brasilera.

liar, educatiu i organitzatiu. Temps enrere a Austràlia era força corrent que els fills dels immigrants, especialment els provinents de l'Est d'Europa i les regions mediterrànies, tinguessin vergonya de portar a l'escola un esmorzar típic del seu país. També era força comú entre els pares immigrants evitar parlar la llengua d'origen amb els seus fills per por que aquests fossin objecte de discriminació física i psicològica i del suposat risc que no aprendrien correctament l'anglès. Volien que els seus fills fossin *australians*.

Actualment, amb la intensificació dels fluxos migratoris i el desenvolupament de les teories que sustenten la diversitat cultural com una pràctica beneficiosa i no pas com una amenaça, es fa imprescindible debatre directrius en relació al multiculturalisme en l'àmbit escolar. La preocupació per la diversitat cultural s'introdueix a les aules, especialment, a partir del final de la Segona Guerra Mundial amb l'arribada massiva d'immigrants provinents dels Estats Units, desenvolupant-se, en aquest sentit, un coneixement multidisciplinari amb el nom d'*educació intercultural* fruit d'una barreja de disciplines com l'educació, la psicologia, l'antropologia i la sociologia. Des de llavors ha anat augmentant progressivament l'interès dels pares, els professors i el govern sobre com fer front a aquesta realitat ja sigui qüestionant, debatent o implementant noves polítiques educatives.

Tot i tenir teoritzats i aplicats diversos models d'integració que afecten la socialització de la infància immigrant a l'escola, des de l'assimilació fins al model d'una educació transformadora³, sorgeixen nous interrogants sobre l'educació intercultural. Des de fa un temps l'enfocament ja no gira al voltant de la integració harmoniosa de la infància immigrant en la societat receptora sinó sobre la implicació que suposa en els nens i nenes sentir-se 'entre' dues cultures, el creixement i l'aprenentatge de viure amb persones de diferents orígens culturals i com potenciar la possibilitat de reinventar un nou espai entre aquestes cultures. No es tracta tant de promoure les diàspores inserides en altres societats i països, sinó més aviat d'entendre aquest procés d'*in-betweeness* (Ang, 2003) i les reconfiguracions de l'experiència migratòria incloent-hi el paper de les tecnologies de la comunicació i la informació.

Un punt de partida és visualitzar aquesta complexitat per la diferència de *ser* immigrant avui i en el passat. Als immigrants contemporanis no els podem caracteritzar des del punt de vista del desarrelament, perquè mantenen nombrosos llaços i estan involucrats políticament, econòmic i cultural amb els dos països amb els quals generen una identificació, afirmant llurs identitats públiques en relació amb més d'un estat-nació (Schiller *et al.*, 1995). Amb això sorgeixen nous plantejaments: com un nen els pares del qual tenen uns orígens culturals diferents gestiona la seva identitat cultural? Com es pot fer front amb més d'un sentiment de pertinença? Quin és el paper de l'educador en el procés d'identificació cultural de la infància? Quines són les eines que poden ajudar els educadors en el procés d'identificació de la infància en aquest 'entre' de què parlem?

(3) Per a un millor aprofundiment dels models d'integració i els seus efectes en les institucions educatives cal consultar, entre altres, el text de Pedro Ortuño (1996).

Encara avui en l'era d'Internet, en l'era de la comunicació instantània i d'una mobilitat ràpida que promou encontres virtuals i físics intercontinentals, utilitzem vells models a l'hora de buscar respostes per entendre la complexitat dels contactes interculturals, tot intentant fer lògic un procés que ens desestabilitza (Augé, 1994). En aquest sentit, Hirsh (citada a Strathern, 1996) fa referència a la comunicació tecnològica i les transformacions socioculturals com una paradoxa ja que si, d'una banda, les innovacions tecnològiques afavoreixen noves formes de subjectivar les experiències interculturals, de l'altra, la continuïtat amb el passat és evident.

La coexistència de les noves tecnologies i les formes socials tradicionals és una característica de la societat contemporània i dels processos identitaris:

Quan les persones recorren a afinitats com a font d'identitat evocuen les dues, les tradicionals i les noves formes de relacionar-se així com també la tensió que hi ha entre elles. (Hirsch, citada a Strathern, 1996, p. 28)

Una d'aquestes formes de coexistència i tensió està en la necessitat de pertinença a un estat-nació en un món afectat pels moviments transnacionals. I això perquè a causa de factors polítics la immigració ha estat entesa sota la idea d'un estat-nació susceptible a classificacions i models d'una identitat nacional única i massificada.

Quant a la influència del projecte modern de l'estat-nació sobirà, Schiller i altres (1995) apunten l'exemple de la falta de representació política, social i cultural del transnacionalisme. Aquest és el cas dels censos de població immigrant, que generalment no representen el transnacionalisme i on el caire de relacions que s'hi estableixen ja hi és pressuposat, doncs no és consideren la freqüència dels viatges entre els dos països, els continus llaços i relacions entre les persones que viuen en ambdós llocs marcats per un intercanvi constant de capital i recursos, i la organització d'activitats entre els països (Schiller *et al.*, 1995, p. 47). En aquest sentit, observem com les polítiques i programes educatius basats en aquests censos són unilaterals i ineficients els efectes dels quals repercuteixen en l'elaboració dels currículums (Mota, 2004), on rarament s'hi reconeix que la socialització dels infants transmigrants succeeix en un espai social interconnectat entre dues cultures o més.

Com efecte de ruptura emergeix la necessitat de crear nous paradigmes a partir d'un «pensament del reconeixement cultural nòmada, generatiu i/o proliferant, un pensament radical sobre l'alteritat de les cultures híbrides emergents en la Societat de la Informació que superi la barrera de la incomunicabilitat entre cultures afavorint l'autonomia» (Caballero, 2003, p. 203). Santamaría (2001) argumenta que es tracta de buscar un nou llenguatge, noves categories i formes de pensar que no reïfiquin la relació d'alteritat a fi de transformar les dinàmiques socials i culturals que configuren la societat contemporània.

El concepte d'hibridació (García Canclini, 2003; Papastergiadis, 2000) pot ser una d'aquestes noves formes de pensar i comprendre altres formes de pertànyer a una societat multicultural, tenint en compte el concepte modern d'identitat cultural. Hall (2003) planteja que la identitat cultural és sempre híbrida entenent la hibridació com un «antídoto contra la subjectivitat essencialista» la qual depèn de «formacions històriques i repertoris culturals d'enunciació». D'aquesta forma, hibridació implica neces-

sàriament la *processualitat* i transformació «de les idees, visions del món i forces materials» interactuant i regenerant-se.

Per la seva banda, Papastergiadis (2000) afirma que la producció de pràctiques i objectes compostos per elements diferents i incongruents provoquen el naixement de noves i combinades identitats i no només la mera addició d'identitats ja donades per la tradició. Aquesta forma de comprendre la qüestió també permet un tall en la dualitat d'identitats codificades (Hannerz, 1987), capturant així la multiplicitat i les dinàmiques de les cultures. No es tracta d'una simple barreja de dues identitats *pures* anteriors, sinó d'un *tercer espai* (Bhaba, 1996), un híbrid entre dues cultures nacionals que permeti un lloc per a la negociació de les identitats i que s'estableix com un dels desafiaments per a totes les institucions, ja siguin familiars, governamentals o educatives.

El bilingüisme por ser un catalitzador d'aquestes negociacions. I això perquè les pràctiques 'bi' i multilingües són una part integral de la vida diària dels infants i, fent-ne un ús adequat, aquests infants poden cultivar llaços socials i culturals dins i fora del país on viuen. És en l'interior d'aquestes xarxes que l'ús del bilingüisme passa a ser important com a eina social i funcional. Per tant, amb l'objectiu d'explorar els plantejaments inicials vaig optar per prendre com a objecte d'estudi el cas de l'ABCD amb la finalitat d'esbrinar l'actuació educativa en un espai multicultural i les estratègies desenvolupades per tal de promoure processos d'hibridació a partir de la possibilitat de sentir-se pertanyent a més d'un estat-nació. Així mateix, emfatitzo que aquest procés està travessat pels nous mitjans de comunicació que dinamitzen el transnacionalisme i les connexions entre família i escola.

Ensenyar i aprendre 'entre' dos processos híbrids: l'experiència bilingüe

He nascut a Campinas, a l'estat de Bahia, i la meua mare és mig italiana. Vaig anar a viure a Bloomington on els meus millors amics eren de Somàlia, Iran, Iraq, Japó, Libèria, Albània, Romania, a més del gran contingent de coreans. En la meua escola hi havia més de 40 idiomes diferents. Vaig tornar al Brasil i aquí estic en la quarta ciutat que visc des de llavors! Què vindrà després, una Tercera cultura? [...] «D'on vinc? [la seva veu es demora més de 30 segons per respondre a aquesta pregunta] «vostè està en una veritable comunitat! (Kayami, comunitat d'Orkut, 06.01.2005)

La problemàtica al voltant dels diversos sentiments de pertinença cada vegada té un espai més ampli pel debat i l'externalització pública, des de locals físics on es reuneixen les associacions d'immigrants i les universitats fins a espais virtuals com Internet. Com a exemple vull fer referència a la comunitat virtual Orkut⁴ originalment creada en anglès. Aquest mena de comunitat demostra la necessitat d'expressió, intercanvi i identificació amb altres persones que difícilment aconsegueixen encaixar en una categoria nacional. Els testimonis provenen de diferents parts del món, un fet que relativitza un origen únic, de persones que no es coneixen però que troben en aquesta comunitat virtual un espai en comú a partir de les seves experiències. També

(4) Orkut és una xarxa social virtual creada per Google. El seu objectiu és «ajudar els membres a crear noves amistats i mantenir les antigues». Les persones poden exhibir els seus perfils i accedir als d'altres, i també formar comunitats amb interessos comuns. Per augmentar la xarxa social els amics són afegits mitjançant eines de cerca. L'adreça electrònica és la següent: <http://google.dirson.com/orkut.php>

són freqüents comunitats virtuals dedicades als infants bilingües i la seva educació, especialment enfocades en les preocupacions dels pares i els educadors i en la promoció del bilingüisme tant a casa com a l'aula.

Internet s'ha tornat un espai apropiat per aquest tipus de discussions considerant que en sí mateix és una tecnologia desterritorialitzada. Ang (2003, p. 174) en fa esment com la «tecnologia quintaessencial del transnacionalisme contemporani» incidint especialment en la vida de les comunitats migrants. Internet té un paper fonamental per a la promoció de la simultaneïtat i les connexions entre comunitats transnacionals. És un mitjà on es fa possible visualitzar produccions que fan referència al hibridisme i la construcció d'un *tercer* significat.

Per als educadors és un repte ja que s'hi troben a diari amb aquesta realitat. Tenen un paper essencial en la formació de la identitat dels infants i també els pertoca una part de la responsabilitat de percebre els processos híbrids dels quals els infants són objecte; no es tracta de restringir la seva experiència de pertinença a una o altra cultura o de transitar dèbilment entre elles sinó de com la infància les sincretitza. Ana, mare de dos fills nascuts a Austràlia i coordinadora de l'ABCD, està d'acord amb aquesta perspectiva:

És important que els infants no vegin el bilingüisme com un "either...or" [o tal...o qual]. És un tot integrat, no són dos, sinó un tot. Ells no estan obligats a escollir, no hem d'enfrontar-los a una situació on hagin de triar, tu ets això o allò, perquè escollir per a ells és molt difícil. Aquesta idea s'ha de tenir molt clara no només a casa sinó també a l'escola.

Tenint en compte que el bilingüisme encara avui és un repte per a les escoles d'ensenyament formal, un punt de partida és veure certes iniciatives que es porten a terme de forma extraescolar com la formació de l'ABCD i les associacions d'immigrants. Els infants, quan passen pel procés d'individuació i socialització en un ambient marcat per la interacció de la diversitat cultural, tenen l'oportunitat de construir el seu espai 'entre' que els doni sentit. D'una banda, amb les polítiques considerades *multiculturals* els infants estan socialment obligats a identificar-se amb una sola cultura. En el procés d'acceptació en un grup aquests infants perceben que ser diferent pot ser un desavantatge. De l'altra, si ells observen que en el seu medi n'hi ha d'altres de diferents orígens que parlen altres llengües, i que això, a més, és estimulat en el medi escolar, entendran la situació com a *natural*. Una de les persones que vaig entrevistar a propòsit de l'escola bilingüe on estudien els seus fills, exemplifica la importància de sentir-se satisfet en un ambient educatiu multicultural:

Es tracta d'un multiculturalisme a dins l'aula, no només a l'entrada de l'escola. La mentalitat dels professors és totalment diferent perquè valoren les diferents cultures. Llavors els infants hi estan acostumats i no passen vergonya perquè els pares que els vénen a buscar els troben parlant entre ells en una altra llengua. Vaig anar a una altra escola que es reconeix com a multicultural però els infants no parlaven amb mi, em deixaven a la porta.

Són diversos els estudis que indiquen els beneficis d'una educació bilingüe i de la convivència entre dues o més llengües com un indicador d'afirmació de les identitats (Mota, 2004). Aquest és un dels motius pels quals molts governs nacionalistes repri-meixen l'ús d'una altra llengua apart de la pròpia tal vegada que la seva llengua correspon a una plena *lleialtat* a un estat-nació.

Encara s'escolta el ressò de les polítiques assimilacionistes del passat. Ana i Sara, mares de fills nascuts a Austràlia i que estudien a l'ABCD, expliquen casos on es pot distingir aquest ressò:

La mare d'un amic del meu fill és italiana i ho va passar malament perquè a l'escola on ella anava els nens que utilitzaven una altra llengua eren advertits per les autoritats per tal que no parlessin la seva llengua no fos que es confonguessin a l'hora de parlar amb els altres. Voldria que el seu fill aprengués italià però té por que li succeeixi el mateix que a ella. El més petit dels seus fills, de tres anys, em va veure un dia parlant en portuguès amb el meu fill i em va preguntar què estava dient, i jo li vaig dir "tu també parles una altra llengua, parles l'italià" i ell em va contestar "no, jo no parlo italià, el meu avi parla italià, *I speak normal!*" No cal donar gaires explicacions: els infants entenen les regles del joc. Per ell l'avi venia d'un altre planeta. Un planeta diferent. Llavors no és només important que el fill parli la llengua dels avis, també és important pels pares. (Ana)

Si deixo fer al pare de la meua filla ell sempre reforçarà el fet que no sigui brasilera, tot i que té dos passaports i la doble nacionalitat; li posarà al cap que el Brasil és una vella història en la seva vida, que no hi té res a veure amb el seu present. Abans de separar-nos ell pensava això. Jo intento fer una altra cosa, que ella sigui les dues coses i això ella ho veu positiu si tu li dones valor, si tu ho aprecies. (Sara)

Sandra, mare de tres fills que estudien a l'ABCD i que s'autoanomena *ciudadana del món*, doncs va néixer a Austràlia però viu entre aquest país i el Brasil des que era petita, diu no sentir-se ni australiana ni brasilera. Ens explica un altre exemple de la seva experiència sobre la dificultat de tenir diferents sentiments de pertinença:

La meua mare de vegades intentava parlar en portuguès, però jo m'hi negava. Rarament ho intentava, però quan parlava ho feia davant dels altres i jo em moria de vergonya. Tenia un veritable horror al portuguès perquè per mi aquesta era una llengua de vell! Jo mai vaig veure cap altre nen parlant portuguès.

Tots els testimonis mostren fins a quin punt encara avui ens enfrontem a la tendència al monolingüisme i la monocultura que es formen en institucions com l'escola o la família. De vegades això es fa explícit com en el cas de Sara, en què un pare no dona suport als diferents sentiments de pertinença i identificació de la filla nascuda a Austràlia. D'altres, el reflex social de la dificultat d'acceptar la diferència i la complexitat de les diverses identitats acostuma a ser de forma velada, implícita i enunciada de forma indirecta. Expressions com ara «jo parlo normal» i «llengua de vell» manifesten, sovint amb una disfressada vergonya, una certa resistència social a una diversitat que encara sofreix els fulgors d'una Austràlia que fins l'època de la postguerra no va abandonar la «política de l'Austràlia blanca», passant per una política assimilacionista fins a una «multicultural» (Hage, 2000). Altrament, com argumenta Hage (2001), en l'actualitat presenciem un retorn de la *White Nation Fantasy* fundadora d'una suposada identitat nacional australiana.

A tall d'exemple, Santoro (2008) afirma que la gran majoria dels professors tenen un origen anglosaxó o provenen de països de llengua anglesa. Només un 13% dels professors de les escoles australianes no tenen com a llengua materna l'anglès, en un país on gairebé un quart de la població (4.956.863)⁵ està formada per immigrants, i amb un alt percentatge d'immigrants de segona generació, especialment els provinents de l'Europa de l'Est, Àsia i l'Amèrica Llatina. En una lògica semblant, Mota (2004) en unes investigacions sobre el bilingüisme de les famílies brasileres als Estats Units, arriba a la conclusió que les escoles presenten un forta tendència cap a l'assimilació del l'univers cultural nord-americà, reforçant un bilingüisme de substrat

(5) Consulteu <http://www.abs.gov.au> (Australian Bureau of Statistics, 2006).

i una ideologia d'assimilació. És a dir, en lloc de consolidar la convivència entre les dues llengües es menysprea la que no pertany al país receptor.

Una de les maneres de trencar amb aquesta tendència és estimular el bilingüisme infantil, ja que la coexistència de dos o més idiomes és un dels primers desafiaments que hem de resoldre perquè els processos híbrids s'obrin a la subjectivació dels infants en la construcció de la seva identitat i la conformació dels seus sentiments de pertinença. Com diu Bahktin:

L'híbrid no es redueix a una "doble parla" o a un "doble accent". tampoc a una "doble llengua"; no hi ha dues consciències individuals, dues veus, dos accents sense una [duplicitat] sociolingüística de les consciències, dues èpoques... que s'uneixen i lluiten conscientment una contra l'altra en el territori d'elocució... i és la col·lisió entre punts de vista divergents sobre el món en què estan embotides aquestes... que tal inconsciència híbrida ha estat al mateix temps històricament molt productiva: tenen un punt de gravidesa com a potencial per a noves visions del món, "noves formes internes" per percebre el món en paraules. (Bahktin, 1981, a Bhaba, 1996, p. 58)

Bhaba (1994) subratlla que això no té a veure amb una concepció binària sinó amb la creació d'un tercer espai, una tercera cultura. En aquesta construcció tant l'escola com la família tenen un paper força important i és essencial la comunicació entre les dues institucions. Conscients d'aquest paper, l'ABCD planteja una proposta interessant per teixir aquest fil per mitjà de la promoció de l'ús funcional del portuguès. Fishman afirma que una segona llengua té més oportunitat de sobreviure si es preserva l'ús funcional de cada una de les llengües en els dominis socials, estimulant i sustentant a la vegada un bilingüisme estable (1972, citat a Mota, 2004). És a dir, depèn dels sentits que són construïts a partir de l'aprenentatge de la llengua i el seu ús.

Un exemple de la promoció de l'ús funcional del portuguès es troba en la idea de l'ABCD d'utilitzar rutines que els infants tenen a l'escola australiana. La reformulació del currículum confeccionat per un equip interdisciplinari i multicultural i l'elaboració d'un nou nexa que entrellaça la cultura brasilera i l'australiana, demostra la importància d'un incentiu perquè els escolars construeixin un tercer espai que els doni sentit. Per això el concepte d'ús funcional del portuguès com a mitjà de negociació de la identitat és fonamental en l'educació intercultural. Ana explica aquest concepte en la pràctica:

El currículum no es només la llengua, la cultura és un vehicle per la llengua. El nostre currículum té dos elements, la cultura i la llengua. Utilitzar la cultura com a vehicle, utilitzar textos, música, històries, autors, llibres i jocs, tots els recursos brasilers per l'ensenyament de la llengua. Si a la classe de la Mónica els infants poden llegir en portuguès això es converteix en un incentiu molt important. El nostre material didàctic està totalment adaptat, l'hem creat aquí, però no és el del Brasil ni el d'Austràlia. Utilitzem per a la nostra escola moltes tècniques que ells fan servir a l'escola australiana, per exemple, textos per ensenyar gramàtica, conversant primer sobre el text, que inclou notícies, i la gramàtica comença en aquest text, no com al Brasil que en primer lloc s'ensenyava l'abecedari.

L'*hora de la novetat* i la lectura d'un llibre setmanal són dues activitats que els infants coneixen de l'escola australiana amb l'objectiu de practicar la síntesi. Ambdues exigeixen la participació dels pares a casa, i passar a tenir un ús funcional per als infants, fet que dona bones raons perquè aprenguin portuguès al mateix temps que es familiaritzen amb la tècnica:

Fem l'hora de la novetat en portuguès ja que en anglès ja hi estan acostumats. Porten alguna cosa de casa una vegada a la setmana i cadascú davant dels altres explica una notícia que ha vist per televisió, un DVD o alguna informació d'Internet. Una altra és la lectura, ja que a l'escola australiana els escolars

porten tots els dies un llibret de lectura. Cada nit han de llegir amb els pares que avaluen el que lleixen per poder pujar el nivell de lectura.

A partir de la construcció d'un currículum, de la confecció del material i de l'acció pedagògica basats en un nexa entre Austràlia i Brasil, considerant les dues directrius pedagògiques, els infants comencen a moure's entre les dues cultures, s'hi descobriren i s'hi identifiquen. Vull destacar encara una altra estratègia educativa que ve a estimular l'ús funcional del portuguès, a través de la participació activa del pares i dels nous mitjans de comunicació en els deures de casa i que discutirem a continuació.

Els nous mitjans de comunicació a l'aula: dinamitzant diferents sentiments de pertinença

Els meus alumnes són nascuts a Austràlia, generalment de pares australians i mares brasileres. Molts d'ells no han estat encara al Brasil però se senten també brasilers. És clar que per a molts els és més fàcil parlar anglès, però una bona part ja parlen les dues llengües amb igual naturalitat. Com s'explica això? Doncs perquè són portats virtualment cap al Brasil, viatjant per Internet, amb revistes, còmics, alguns DVD, programes de televisió. (Marta, professora de l'ABCD)

Si en el passat es mantenia l'ideal assimilacionista, la resistència al bilingüisme degut a polítiques nacionalistes i la dificultat de transitar entre fronteres físiques, avui tenim infinites possibilitats de construir identifications híbrides i mestisses. Una de les causes és la utilització de les tecnologies de la comunicació i la informació que han transformat la intensitat de les connexions i els llaços. La Sandra recorda que la seva infància és un bon exemple de la diferència històrica dels mitjans de comunicació en la vida de l'immigrant:

En aquella època, quan jo vivia a Austràlia, i amb prou feines em podia considerar australiana, no parlava portuguès ni havia estat al Brasil, no coneixia res, no tenia vídeo, Internet, telèfon, res. Els meus pares eren brasilers i ja està. Llavors ens comunicàvem per carta. Un dia un parent nostre va morir i ens vam assabentar tres mesos després. Avui, com a molt en una hora. Els meus fills també són brasilers i mai han anat cap allà.

La relació dels mitjans de comunicació i l'educació ja és un assumpte a tenir en compte des de la invenció de la ràdio i la televisió, com ara ho és Internet. Una de les novetats és que els mitjans de comunicació transnacionals poden ser catalitzadors de processos híbrids, estimulats per la simultaneïtat i la «proximitat mediata», terminologia proposada per Tomlison, que tracta de «reproduir les condicions locals d'“intimitat” sobre les distàncies i la capacitat de l'experiència mediata d'involver-nos emocionalment i moral amb successos i contextos socialment distants» (Tomlison, citat a Contreras, 1999, p. 81). D'aquesta forma, les xarxes transnacionals mediàtiques afecten el que entenem per identitat cultural i les formes de pertinença a distància:

Els nous progressos en els mitjans de comunicació estan reduint la importància de les fronteres geopolítiques, espacials i temporals, i per tant amenacen la vitalitat i significació, així com la viabilitat, de les cultures nacionals, al mateix temps que provoquen l'augment de la significació de les cultures diaspòriques. A l'articular nous tipus de relacions espacials i temporals, les tecnologies de la comunicació transformen la política de la representació i els modes d'identificació que els immigrants i les diàspores disposen. (Clifford, 1997, p. 79)

En aquest context, els conceptes d'hibridació, transmigració i comunicació transnacional s'entrecreuen, fent referència a desterritorialitzacions i reconfiguracions identitàries, complementant-se mútuament i construint i reconstruint la seva simultaneïtat. Sara i Lia exemplifiquen la utilització d'Internet a partir d'esdeveniments

que passen a casa, i plantegen que això és part del currículum, al mateix temps que desperta la curiositat dels fills per aprendre sobre una cultura amb la qual gradualment s'hi van identificant:

Ho posem més fàcil perquè hem col·locat els treballs envoltats d'un medi tecnològic, i m'ha agradat molt apropar els fills a Internet, principalment en la part de la lliçó de casa. Cercar, fer jocs, ja que tenen pàgines web brasileres amb jocs commemoratius, la Pasqua o el Nadal, fa que se sentin interessats. També aprofito poder enviar correus electrònics, missatges en el mòbil, en un entorn tecnològic en portuguès, escriure una carta al Pare Noel i enviar-la per Internet, fer un calendari per les activitats del mes amb algun programa de la xarxa, que esdevenen activitats extres per les que se sentin atrets. (Sara)

Utilitzem el *site* de la Monica, Monteiro Lobato, que és un lloc anomenat *Picot Groc*, així ho expliquem a la canalla, i representa un vehicle de cultura perquè a més de ser un lloc d'usuari legal està força lligat amb el que estan treballant, una forma de reforçar el que aprenen en l'aula a casa, per mitjà d'un mitjà de comunicació que els agrada, i que és divertit, i alhora serveix per introduir la informàtica en el CV. (Lia)

Són diverses les estratègies educatives de l'ABCD per explorar aquests processos, com l'ús del seu espai web per connectar brasilers entre el Brasil i Austràlia, o fer els deures per Internet. La implicació de la família en aquest procés és part del l'objectiu no només per promoure l'ús funcional de la llengua i els processos d'identificació sinó també per mantenir la seva integració, especialment, de l'extensa família que hi ha al Brasil. Amb això, els fills perceben que el portuguès té sentit en el medi familiar i per tant promouen vincles interactius amb la llengua i la cultura brasilera a la vegada que es vinculen a la societat australiana.

Els pares observen que els fills sincretitzen els coneixements i que l'ensenyament formal del portuguès està separat de l'anglès. La llengua i la cultura brasilera comencen a prendre espai progressivament i ja des del començament els infants van construint sentits que tenen a veure amb les dues cultures. Magali, brasilera casada amb un australià i que porta els seus fills a l'ABCD, comenta que aquests no tenen gaire dificultat a respondre a la pregunta sobre la nacionalitat: diuen ser australians i brasilers. Alguns utilitzen el terme *aussilers* per categoritzar-se. Sandra, assegura que els seus fills de quatre, sis i vuit anys demostren més curiositat a saber sobre el Brasil, país on no han estat mai, i senten que té «quelcom a veure amb ells». A més, són freqüents les associacions amb les quals compaginen l'aprenentatge a l'aula amb moments informals a casa on s'utilitza algun recurs tecnològic com Internet, els CD, els DVD i programes de televisió. Com diu Sandra:

Estan més interessats en el Brasil. Pregunten coses del Brasil i també m'interpel·len... Recordo que l'any passat estaven aprenent sobre la vida de Pedro Álvares Cabral i varen escoltar una cançó en el cotxe que en parlava, un CD que vaig encarregar per Internet, i em varen comentar que la professora havia parlat d'ell. (Sandra)

Sandra creu que difícilment els seus fills tindrien diversos sentiments de pertinença si no freqüentessin l'ABCD o no tinguessin un recolzament amb el mitjans de comunicació.

És important aquesta connexió amb el Brasil actual. Si els meus fills aprenen portuguès i s'interessen és perquè tinc aquests CD, DVD i Internet. També a Orkut podem parlar amb gent del Brasil. Adoro Orkut perquè quan jo era petita no tenia res. No veia altres nens parlant portuguès o dibuixos animats en aquesta llengua. Els meus fills també valoren molt les coses pròpiament brasilers com el *site* de la Monica. Em van mostrar un de molt bonic de Monteiro Lobato que la professora va posar com a tema. (Sandra)

Segons les teories sobre l'adquisició de la segona llengua, espais com el de l'ABCD i la seva extensió dins la família per mitjà del treball que els fills han de fer a

casa, a més de la participació en esdeveniments socials que integren brasilers i australians al voltant d'una expressió cultural brasilera, esdevenen primordials per desenvolupar un tercer espai que inicialment dóna resposta a qüestions com la utilització del portuguès de forma espontània; la preservació dels llaços familiars amb parents que viuen al Brasil (especialment a través de les noves tecnologies); la participació en la comunitat brasilera; la inserció d'elements de la cultura brasilera en el medi familiar (músiques, dinars típics, algun DVD sobre el Brasil, etc.), i el seguiment de la vida social brasilera pels mitjans de comunicació. A més de tot això, també cal estimular els infants a llegir i a escriure en llengua portuguesa a Internet com al·licient perquè practiquin l'idioma i parin atenció en les formes del llenguatge com ara el vocabulari, la gramàtica i l'ortografia.

Consideracions finals

Encara que l'estudi de cas portat a terme està basat en una escola que va ser instituïda amb l'objectiu d'afavorir el bilingüisme i promoure la cultura brasilera, és possible traslladar aquests reptes, experiències i reflexions a les escoles convencionals. Aquestes escoles generalment manquen d'un programa que tingui en compte la promoció del bilingüisme i dels diversos sentiments de pertinença, tot i que, com en el cas d'Austràlia, les escoles tenen una quantitat considerable d'infants immigrants de primera i segona generació.

La diversitat a l'aula comporta nous reptes i també noves oportunitats per a la gestió escolar, el currículum i les pràctiques educatives. L'educació se situa en un ambient complex, dinàmic i en constant transformació. Així, és en l'interior d'aquest ambient on es construeix un pont per als infants cap els nous processos culturals, on les identitats es reconfiguren constantment. Els pares, els educadors, els amics i les noves tecnologies són part d'aquest procés, que incentiva la infància a descobrir una *altra* cultura a més de l'australiana.

Des del moment que la infància reelabora la seva identitat comença a transitar alhora que fa seus els principals espais de socialització (l'escola i la família) com una forma de comunicar-se. Si en aquest recorregut les institucions estimulen processos transnacionals a través de certes eines, com són les noves tecnologies, la infància es trobarà més acollida i preparada per viure els diferents sentiments de pertinença i així construir el seu *tercer espai*. És a dir, ni la hibridació ni la transnacionalització estan a un nivell abstracte, sinó en el dia a dia de les famílies, dels individus i les seves xarxes:

Quan investiguem les migracions en lloc dels fluxos culturals abstractes o les representacions d'aquests, veiem que els processos transnacionals estan localitzats en l'experiència de la vida dels individus i de les famílies, on s'estructura una trama d'activitats diàries, de preocupacions, inquietuds i esdeveniments. (Schiller *et al.*, 1995, p. 28)

Aquesta trama s'entrellaça per mitjà d'una gran diversitat de fils i per a molts això significa una textura rica i complexa. Les xarxes socials de la infància es tornen cada vegada més transnacionals, no tant a causa dels viatges al Brasil, en alguns casos, sinó més aviat per les connexions realitzades a través dels nous mitjans de telecomunicació amb els altres països. És així com els infants i la família adopten una nova *forma* d'integració, que incorpora simultàniament dos o més països amb els quals se

senten identificats. Si en el passat aquesta simultaneïtat es veia dificultada per la distància avui ve estimulada per la tecnologia de la informació.

I tal cosa esdevé així perquè créixer en un món globalitzat significa créixer en un món digital. En aquest sentit, Schiller *et al.* (1995) introdueixen en la reflexió el concepte de «camps socials transnacionals» per descriure la multiplicitat de relacions socials que connecten llocs que tenen sentit per a l'individu. Són en aquests diversos camps on actuen els immigrants, desenvolupant subjectivitats i recreant identitats. Com que els mitjans són un d'aquests camps, les xarxes digitals acaben promovent el potencial de la comunicació transnacional i l'apropiació d'altres mitjans, com els CD, els DVD, revistes i llibres, estenent els recursos literaris i pràctics dels infants bilingües (Lam, 2008).

La dinamització social propiciada pels espais comunicacionals i per la seva simultaneïtat pot cridar l'atenció d'altres camps socials, com les trobades que es donen en la comunitat *mares brasileres a Austràlia*, dins de l'Orkut, en què les mares porten els seus fills perquè trobin i coneguin altres infants brasilers, i també per parlar de les seves angúnies i dificultats sobre l'educació bilingüe. La connexió dels llocs web de l'ABCD, com la Bracca (Associació de Brasilers a Austràlia), estimula el trànsit entre les dues institucions i promou la cultura i la llengua brasilera també entre els infants que mai han estat al Brasil. Marta, mare de Lucas de sis anys i nascut a Austràlia, explica que malgrat la comunitat brasilera a Austràlia estigui dispersa, les pàgines web brasileres interrelacionades afavoreixen la dinamització social:

Encara no he pogut portar el meu fill al Brasil però ell ja se sent *brasileirinho*. La gent sap pel lloc web de l'ABCD el que passa en la comunitat brasilera doncs tot i que està dispersa Internet ajuda. Al lloc web de l'ABCD tenen un enllaç per connectar-se amb Bracca i viceversa, fet que possibilita que puguem assistir a la *Festa Junina do Bracca*, que als infants els encanta, ja que per a ells és una sorpresa perquè acaben parlant portuguès i dinant menjar brasiler.

La comunicació digital és utilitzada per tal de sostenir i crear relacions amb altres persones, medis i esdeveniments que acompanyen els diferents sentiments de pertinença, donant-se un reforç mutu de xarxes socials i pràctiques lingüístiques. Pel fet que els infants estan desenvolupant habilitats cognitives i representacions simbòliques en xarxa, que inclou escola bilingüe, família, activitats socials i l'ús de nous mitjans de comunicació, s'introdueixen en un món on els moviments de cossos, mitjans, tecnologia, creences i valors es donen a una escala transnacional (Lam, 2008).

Els mitjans en xarxa ens obliguen a reconsiderar el bilingüisme dels infants més enllà de la dicotomia de les relacions entre minoria/autòctons dins d'un estat-nació. Per aquests infants el *segon* idioma no és simplement una *llengua heretada*, de generació en generació amb l'objectiu de preservar una suposada essència cultural (Lam, 2008). Aquest altre idioma, per l'experiència transnacional dels immigrants, pot ser entès com una *llengua global* incentivada en l'espai físic i utilitzada per connectar-se amb persones d'altres països. D'aquesta manera, mantenir un idioma per aquests infants va més enllà de la preservació de la cultura i la identitat en l'interior d'un grup minoritari perquè ve a significar una potenciació en la construcció de noves identitats, perspectives i relacions transnacionals amb amics, família i mitjans.

Una educació que ajudi els alumnes a moure's entre els àmbits global i local, a desenvolupar-se utilitzant les seves fonts lingüístiques i semiòtiques és fonamental no només per a l'experiència transnacional i bilingüe, sinó especialment com una preparació per viure en un món globalitzat. Promoure i incentivar l'ensenyament i la convivència entre les diferents cultures, la comunicació intercultural i l'alteritat dins les aules, és una estratègia per a una educació intercultural que considera les diferències a través del processos d'hibridació i de la comprensió de les implicacions socials i cognitives del *viure entre*. Els processos d'hibridació, com els d'identificació, estan lligats a la creativitat i la transformació, a través de la percepció de la realitat intercultural com a constitutiu de la cultura (García Canclini, 2003), i esdevenen dispositius per promocionar la interculturalitat des dels quals la utilització d'eines mediàtiques de manera crítica actua no en la simple addició d'identitats sinó en la transformació cap a un espai cultural més complex i en la connexió amb els més diversos camps socials.

Referències

- Ang, I. (2003). «Together-in-difference: beyond diaspora, into hybridity». *Asian Studies Review*, 27 (2), p. 143-153.
- Augé, M. (1994) *El sentido de los otros. Actualidad de la antropología*. Barcelona, Paidós.
- Bhaba, H. (1994) *The location of culture*. London, Routledge.
- (1996) *Culture's in Between. In Questions of Cultural Identity*. London, Sage.
- Caballero, F.S. (2003) «Comunicación e identidad cultural en la educación intercultural», a Sierra Caballero, F.; González Galiana, R.; Contreras, F. [coord.] *Comunicación, cultura y migración*. Sevilla, Consejería de Gobernación (Junta de Andalucía).
- Clifford, J. (1997) *Routes: Travel and translation in the late twentieth century*. Cambridge, Harvard University Press.
- Cohen, R. (1997) *Global Diasporas: An Introduction*. Seattle, University of Washington Press.
- Contreras, F. (1999) «Pensando la migración humana: desde la bioperspectiva del sujeto de Edgar Morin al imperativo de la vida y la heurística del miedo de Hans Jonas». *Comunicación, cultura y migración* (Sevilla, Junta de Andalucía), p. 75-101.
- Cottle, S. (2000) *Ethnic minorities and the media*. Minneapolis, Open University Press.
- García Canclini, N. (2003) *Culturas híbridas: estrategias para entrar y salir de la modernidad*. Buenos Aires, Paidós.
- Gillespie, Marie (2000) *Transnational Communications and Diaspora Communities. In Ethnic Minorities and the Media*. Open University Press, Minneapolis.
- Hage, G. (2000) *Against Paranoid Nationalism: searching for hope in a shrinking society*. Sydney, Pluto.
- (2001) *White Nation: fantasies of white supremacy in a multicultural society*. London, Routledge.
- Hall, S. (1997) «The Spectacle of the "Other"», a *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London, Sage, p. 223- 290.

- (2003) «Codificação e decodificação», a *Da diáspora: identidades e mediações culturais*. Brasília, Belo Horizonte, UFMG, Representação da UNESCO no Brasil.
- Hannerz, U. (1987) «The world of creolisation». *Africa*, 57 (4), p. 546-559.
- Lam, E. (2008) «Multilingual Literacies in Transnational Digitally-Mediated Contexts: An Exploratory Study of Immigrant Teens in the United States». *Language and Education*, 22, p. 3-25.
- Mota, K. (2004) «Aulas de português fora da escola: famílias imigrantes brasileiras». *Caderno Cedes*, Campinas, 24 (63), p. 149-163.
- Ortuño, P. (1996) «Comunicación e identidad cultural en la educación intercultural», a *Comunicación, cultura y migración*. Sevilla, Consejería de Gobernación (Junta de Andalucía), p. 101-123.
- Papastergiadis, N. (2000) *The turbulence of Migration*. Cambridge, Polity.
- Rodrigo Alsina, M. (1999) *La Comunicación Intercultural*. Barcelona, Anthropos.
- Santamaría, E. (2001) *La incógnita del extraño: una aproximación a la significación sociológica de la 'inmigración comunitaria'*. Barcelona, Anthropos.
- Santoro, C. (2008) «Outsiders and Others in Diverse Classrooms». *Youth, Identity and Migration: Culture, Values and Social Connectedness*. Melbourne, Deakin University.
- Schiller, N; Basch, L; Blanc, C. (1995) «From Immigrant to transmigrant: theorizing transnational migration». *Anthropological Quarterly*, 68 (1), p. 48-63.
- Strathern, M. (1996) *Enabling Identity? Biology, Choice and the New Reproductive Technologies*. In *Questions of Cultural Identity*. London, Sage.

Aprendiendo 'entre' dos culturas: hibridación cultural de la infancia bilingüe en Sidney

Resumen: Este artículo recoge algunas experiencias sobre el uso de los medios de comunicación en la escuela bilingüe de Sidney, y sobre las posibilidades de hibridación de los niños y profesores que viven entre dos culturas, la brasileña y la australiana. El crecimiento en la última década de la comunidad brasileña en esta ciudad australiana es sobrepasado por el avance tecnológico de los medios de comunicación, que ha permitido experiencias inesperadas en las migraciones históricas, especialmente en lo que concierne al contacto con el país de origen y de destino. El uso de los medios de comunicación en las escuelas busca relacionar las dos realidades culturales, integrando múltiples sentimientos de pertenencia y reconfiguración de identidades, como nueva estrategia en los procesos de integración, combatiendo la clásica noción moderna de pertenencia a un estado-nación y una identidad cultural. A partir de Internet y de los medios de comunicación alternativos producidos por asociaciones culturales, las diásporas tienen nuevas herramientas para actualizarse y reelaborar sentimientos de pertenencia.

Palabras clave: inmigración, comunicación intercultural, identidades culturales, hibridación, media

Apprendre « entre » deux cultures : hybridation culturelle de l'enfance bilingue à Sidney

Résumé: Cet article recueille diverses expériences sur l'usage des moyens de communication dans l'école bilingue de Sydney, ainsi que sur les possibilités d'hybridation des enfants et des professeurs qui vivent entre deux cultures, la culture brésilienne et la culture australienne. La croissance de la communauté brésilienne dans cette ville d'Australie, au cours de la dernière décennie, est cependant dépassée par les progrès technologiques des moyens de communication. Ceux-ci ont permis, en effet, de réaliser des expériences jusqu'alors inespérées dans les migrations historiques, et tout spécialement en ce qui concerne le contact avec le pays d'origine et le pays d'accueil. Les usages des moyens de communication dans les écoles visent à mettre en rapport les deux réalités culturelles ; et ce, en intégrant de multiples sentiments d'appartenance et de reconfiguration d'identités, en tant que nouvelle stratégie dans les processus d'intégration, et en combattant la notion, à la fois moderne et classique, d'appartenance à un État-nation et à une identité culturelle donnée. Grâce à Internet et aux moyens de communication alternatifs produits par des associations culturelles, les diasporas disposent de nos jours de nouveaux outils pour se remettre à jour et réélaborer leurs sentiments d'appartenance.

Mots-clés: immigration, communication interculturelle, identités culturelles, hybridation, moyens de communication

Learning 'between' two cultures: the cultural hybridization of bilingual children in Sydney

Abstract: This paper presents some experiences on the use of the media in bilingual schools in Sydney, and on the possibilities for the hybridization of children and teachers who live between two cultures, the Brazilian and the Australian. The growth of the Brazilian community in this Australian city during the last decade has been matched by the technological advances in the media, which have made possible experiences unthought of in historical migrations, especially with reference to contacts between the home and the host countries. The use of the media in schools seeks to bring together the two cultural identities by incorporating multiple feelings of belonging and of identity reconfiguration as a new strategy in integration processes, in order to overcome the classic idea of belonging to a nation state and a cultural identity. Through the use of the Internet and alternative media which are the product of cultural associations, diasporas have new tools for maintaining their relations and for acquiring new sensations of belonging.

Key words: immigration, intercultural communication, cultural identities, hybridization, media